

Türkiye ve S-400 Hava Savunma Sistemleri: Türkiye-ABD-Rusya İlişkilerindeki Yeri

Turkey and the S-400 Air Defense Systems: Place in Turkey-US-Russia Relations

Hüseyin YELTİN*

Başvuru Tarihi: 22.04.2021

Kabul Tarihi: 01.06.2021

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

Soğuk Savaşın başlamasıyla birlikte Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyetler Birliği'nin başını çektiği iki kutuplu sistemde, devletler arasındaki en büyük meselelerden biri güvenlik konusuydu. Bu doğrultuda hem ABD hem de Sovyetler Birliği kendi güvenlik örgütlerini oluşturmuştu. 1949 yılında Sovyet tehdidine karşı kurulan Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü (NATO), üye ülkelerinin güvenliğini sağlamaktan sorumlu bir örgüt niteliğindeydi. Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra NATO, Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıyla birlikte varlık nedenini sorgulamaya başlamış ve kendine yeni misyonlar kazandırmayı amaçlamıştır. Bu süre zarfında hem bölgesel hem de küresel tehdit algılamalarında artış olduğunu hisseden Türkiye, NATO'dan ve ABD'den beklediği desteği alamamasından dolayı hava savunma sistemi ihtiyacını gidermek adına 2017 yılında Rusya ile S-400 füze savunma sistemleri konusunda anlaşmıştır. Sovyetlerin halefi olan Rusya ile NATO üyesi Türkiye'nin savunma sistemlerine dönük anlaşma sağlaması hem NATO bünyesinde hem de ABD tarafından olumsuz karşılanmıştır. Bu çalışma, Türkiye'nin Soğuk Savaş sırasındaki ve sonrasındaki değişen güvenlik algılamalarını konu alırken, S-400 anlaşmasından sonra Rusya, ABD ve NATO ile olan ilişkilerinde hangi alanlarda, ne gibi fırsatlar/tehditler/iş birlikleri doğurabileceğini sunmaya çalışacaktır. Ayrıca bu çalışmada, S-400 hava savunma sistemleri hususunda Türkiye'nin, ABD ve Rusya ile ikili ilişkilerinde nasıl bir denge politikası yürütmeye çalıştığı gösterilmeye çalışılacaktır. Denge politikalarını belirlerken Türkiye'nin ulusal güvenliğini nasıl ve nereye konumlandığı, yeni bir yol arayışı içerisinde olup olmadığı gibi konular da değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, ABD, Rusya, NATO, S-400, Güvenlik.

Abstract

In the bipolar system led by the USA and the Soviet Union with the beginning of the Cold War, one of the biggest issues between states was the security issue. In this direction, both the USA and the Soviet Union formed their own security organizations. Established in 1949 against the Soviet threat, NATO was an organization responsible for ensuring the security of its member countries. After the end of the Cold War, NATO started to question the reason for its existence with the disappearance of the Soviet threat and aimed to gain itself new missions. During this period, both regional and feel that the increase in global threat Turkey, with the inability to get the support that is expected from NATO and the United States because of the air defense system in order to obviate the need in 2017, the Russian S-400 has been agreed that missile defense systems. successor of the Soviet Union that are members of NATO and Russia to ensure turned agreement with Turkey's defense system within NATO have been met negatively by both the United States. In this study, Turkey's while subject to changing security perceptions in during and after the Cold War, after the S-400 deal,

* Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktora Öğrencisi, huseyinyeltin@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4434-2358

Russia which areas in their relations with the US and NATO What opportunities / threats / collaborations will try to provide might produce. Also in this study, in respect of S-400 air defense systems in Turkey, the US and how a balanced policy in bilateral relations with Russia will try to show that trying to run. Turkey's national security policy when determining how and where the equilibrium position will be evaluated on issues such as whether it is in search of a new way.

Keywords: Turkey, USA, Russia, NATO, S-400, Security.

Giriş

Soğuk Savaşın başlamasıyla birlikte dünyanın Batı Bloğu ve Doğu Bloğu olmak üzere iki kutba ayrılması siyasi, ekonomik, askeri alanlarda farklı sonuçlar doğmasına neden olmuştur. Özellikle tehdit odaklı ilerleyen ilişkilerde askeri anlamda keskin ayrışmaların olduğu görülmüştür. 1952 yılında NATO'ya resmen üye olan Türkiye, Batı Bloğu'nun önemli müttefiklerinden biri haline gelmiştir. Hem jeopolitik hem de jeostratejik konumu özelinde Türkiye, Doğu Bloğundan gelebilecek tehlikelere her daim açık olmuştur.

Tarihsel sürece bakıldığında, Türkiye'nin günümüzde de olduğu gibi coğrafi konumunun getirdiği avantajları ve dezavantajları kullanmaya çalıştığı görülmektedir. Özellikle Soğuk Savaş döneminde Batı Bloğu'nda yer alarak Sovyetler'e karşı kendini güvene alan Türkiye, Sovyetlerin dağılmasının ardından da Ortadoğu coğrafyasından ve kendi iç güvenliğinden doğan tehlikelerle boğuşmaya başlamıştır. Türkiye özellikle son yıllarda terör örgütü DAESH, PKK/PYD/YPG üzerine gerçekleştirilen mücadelede başarılı bir grafik çizmiştir. Ayrıca yanı başındaki ülke olan Suriye'de devam eden iç savaştan da etkilenmektedir. Dolayısıyla Türkiye günümüz koşulları ve jeostratejik konumu göz önüne alındığında "ulusal güvenliğini" sağlamak ve kendini bu doğrultuda politikalar geliştirmek zorunda hissetmektedir.

Dolayısıyla bu çalışma, S-400 hava savunma sistemlerinin Türkiye'ye kazandırılmasının neden gerçekleştiği, nasıl bir yol izleneceği üzerine odaklanmaktadır. Aslında, Türkiye'nin uluslararası sistemde karşılaştığı ya da algıladığı güvenlik tehditlerini bertaraf etmek/önlemek için Soğuk Savaş esnasında karşı blokta yer alan Rusya'dan neden S-400 hava savunma sistemi anlaşması yaptığı, bu anlaşmayı geleneksel müttefiklerinin nasıl karşıladığı/karşılacağı çalışmanın konusunun odak noktasıdır.

Çalışmanın konusu olan S-400 hava savunma sistemlerinin Türkiye tarafından Rusya'dan alınması, Türkiye'nin ulusal güvenliğini ne denli ön planda tuttuğunu, üyesi olduğu NATO'nun ise bu konuda kendilerine yetersiz/isteksiz olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Çalışmada ulaşılmak istenen asıl amaç, Türkiye'nin güvenlik algısındaki farklılaşmasının nedenlerini bulmak, bu nedenler karşısında NATO'nun yaklaşımını tespit etmek ve Türkiye'nin gelen dönütler doğrultusunda yeni bir politika ya da yeni bir yol belirlediğini göstermektir. Özetle bu çalışma, Türkiye'ye karşı müttefiklerinin yürüttüğü ikircikli bir politika olup olmadığını sorgulamak ve tartışmaya açmayı amaç edinmektedir.

Güvenlik ve Güvenlik Kavramı

Güvenlik kavramı, içeriğinin genişliği ve ortak bir paydasının olmamasından dolayı tanımlanması oldukça zor olmuştur. Genel perspektiften bakıldığında güvenlik ile alakalı herkesin zihninde canlanan ve klasik güvenlik anlayışı olarak bilinen askeri güvenlik gelmektedir. Bu doğrultuda güvenlik kavramının çeşitli tanımlarına yer vermek gerekmektedir.

Güvenlik kavramı geleneksel olarak ya güç ya da barışa sahip olmanın bir yan etkisi olarak görülmüştür. Ayrıca uluslararası ilişkilerdeki hemen hemen her problemin altında yatan nedenin güvenliğin olmama halinden kaynaklandığı ifade edilmiştir. Bu yüzden de güvensizlik çok büyük ölçekli ve karmaşık bir sorun olarak tasvir edilmiştir (Buzan, 1984, s.110-11).

Güvenlik kavramı aslında uluslararası ilişkilerde sorunsuzmuş izlenimi veren ve hep var olduğu iddia edilen bir terim olarak yerini almıştır. Güvenlik tanımını dar bir kalıpta yapabilmek oldukça zor olmaktadır. Çünkü dünya siyasetinde gelişen olaylar ve bunların ardından değişen algılar bireylerin/devletlerin güvenlik algılamalarında farklılıklara neden olmaktadır (Booth, 2012, s.122).

Güvenlik kavramının genel bir çerçevesi çizilecek olunursa; bireylerin, devletlerin ya da ulusal/uluslararası sistemin kazanmış olduğu değerlere yönelik herhangi bir tehdidin bulunmaması durumu olarak tanımlamak mümkündür (Yapıcı, 2011, s.85). Aslında güvenlik tanımını yaparken tehditlerden, risklerden ve tehlikelerden bahsetmek gerekmektedir. Dolayısıyla güvenlik kavramını tersinden okumak yani “güvensizlik ihtimallerinin ortadan kaldırılması” olarak tanımlamak önemlidir (Dedeoğlu, 2020, s.28-29). Buna paralel olarak güvenlik, çağrıştırdığı anlamıyla “koruma, tehlikelerden uzak olma, zararsızlık ve kesinlik içeren” bir kavram olarak yerini almaktadır (Kardaş, 2020, s.340).

Yukarıda da görüldüğü üzere geleneksel anlamda güvenlik kavramının net bir tanımının yapılmasının oldukça tartışmalı bir durum olmuştur. Yapılan çalışmalarda güvenlik konusunun analiz düzeyinin bireysel güvenlik mi, ulusal güvenlik mi yoksa uluslararası güvenlik mi olarak ele almak gerektiği hususunda da farklı görüşlere sahip olmuşlardır. Fakat büyük oranda askeri açıdan tanımlanan ulusal güvenlik kavramı uluslararası ilişkiler disiplininde literatürde etkin hale gelmiştir (Baylis, 2008, s.496). Buzan’ın 1983 yılında “People, States and Fear” adlı kitabının yayımlanması ile beraber güvenlik konusunda kuram oluşturmada önemli gelişmeler yaşanmıştır. Buzan kitabında güvenliğin yalnızca devletler ile ilgili olmadığını, tüm insan topluluklarını kapsaması gerektiğini ifade ederek, askeri güvenlik, siyasi güvenlik, ekonomik güvenlik, toplumsal güvenlik ve çevre güvenliği olmak üzere beş ana güvenlik faktörünü ortaya atmıştır (Williams, 2013, s.4).

Soğuk Savaş Döneminde Güvenlik

Soğuk Savaş sürecinde güvenlik algısı, askeri unsurları barındıran ve devletlerin ulusal çıkarlarını önemseyen bir yapı olmuştur. Bu dönemde baskın bir yaklaşım olan realizm uluslararası sistemi tasvir etmiştir. Bunu yaparken de uluslararası sistemin anarşi içerisinde olduğundan ve merkezi otoritenin yok olmasını ele almıştır. Hal böyle olunca, uluslararası sisteme hakim yaklaşım, sistemin en önemli aktörünün devlet olduğu ve devletlerin kendi güvenliklerini sağlamak adına güce ihtiyaç duydukları görülmüştür. Özellikle güç noktasında askeri güç algılanmış ve devletler askeri kapasitelerini artıracak çalışmalar içine girmiştir. Dolayısıyla Soğuk Savaş döneminde askeri güç kapasitesinin artırılması ile gelebilecek güvenlik tehditlerini bertaraf edebilmenin eşdeğer olduğu şekilde bir görüş hakim olmuştur (Gül, 2016:305).

Soğuk Savaş ortamı doğası gereği güvenlik algılamaları, devlet merkezli hayati önem taşıdığına inanılan konular, savunma ve stratejik önlemlerin yer aldığı bir takım anlayış üzerine inşa edilmiştir (Bayır, 2013:173). Dolayısıyla Soğuk Savaş döneminde devletler, askeri alanda sahip oldukları silahlar ve askeri teçhizatlar ile güce ağırlık vermiştir. Dolayısıyla bu dönemde güç dengesi, ulusal çıkar, askeri güvenlik gibi konular birincil öneme sahip olurken, toplumsal güvenlik konuları ikinci derecede öneme haiz olmuştur. Dahası, bireylerin güvenliğinin sigortası devletlerin güvenliğine bağlı olarak algılanmıştır (Bakan ve Şahin, 2018:140-141).

Özetle, Soğuk Savaş süresi boyunca güvenliğin genel olarak askeri güce ve stratejik ilişkilere dayanan bir algı olduğu anlaşılmaktadır (Booth, 2012, s.122). Özellikle İkinci Dünya Savaşı esnasında ABD’nin Japonya’ya yönelik kullandığı atom bombası neticesinde nükleer silahlar küresel güvenlik anlayışında yeni bir sürecin başlamasına, Soğuk Savaş dönemindeki iki kutuplu sistemde güvenlik algılarının ve tehditlerin şekillendirilmesine sebep olmuştur (Sancak, 2013:128). Hatta döneminin büyük çoğunluğunda uluslararası güvenliği, nükleer silahlanma kaygıları ve bu kaygıdan kaynaklanan ittifak politikaları yaratma girişimleri de öne çıkmıştır (Smith, 2020, s.42). Bu minvalde ortaya çıkan Doğu Bloğu ve Batı Bloğu arasındaki rekabet gün geçtikçe artmış ve bunun sonucunda Batı Bloğunun güvenliğini sağlamak için NATO, Doğu Bloğunu güvence altına almak için Varşova Paktı kurulmuştur (Evlüce, 2020). Özellikle uluslararası problemlerin çözülmesinde ve global güvenlik konularında işbirliği ve karşılıklı bağımlılık konuları ön plana çıkmıştır (Bakan ve Şahin, 2018:138).

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Güvenlik

Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından uluslararası sistemdeki iki kutuplu yapı sona ermiş ve ABD yeni döneme süper güç olarak girmiştir. Soğuk Savaş süresince komünizmi bir tehdit kaynağı olarak gören Batı Bloku -özellikle ABD-, Doğu Bloku’nun dağılmasının ardından yeni bir güvenlik argümanı inşa etmek durumunda kalmıştır (Sancak, 2013:129-130).

Soğuk Savaşın ardından güvenlik konularındaki geleneksel yaklaşımlar ve tehditlerin bertaraf edilmesi için tercih edilen askeri yöntemler devam ederken, devletlerin tek başlarına mücadele etme noktasında imkanlarının olmadığı asimetrik tehditler de gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Dolayısıyla, uluslararası terörizm, uluslararası organize suç örgütleri, göç, uyuşturucu kaçakçılığı, silah kaçakçılığı, salgın hastalıklar, çevresel sorunlar, enerji problemleri gibi hem bölgesel hem de küresel düzeydeki güvenliği etkileyen konular asimetrik tehdit olarak adlandırılan gruba girmektedir. Bütüncül güvenlik kapsamında devlet merkezli güvenlik algısından, insani güvenlik odaklı bir anlayışa evrilme söz konusu olmuştur (Gül, 2016:306).

Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından iç ve dış politika ayrımı da netliğini yitirmeye başlamıştır. Özellikle küreselleşme sürecinin etkisiyle, iletişimin ve iletişim kanallarının gelişmesi, çevre, enerji, göç gibi konuların önemi bir kat daha artmıştır. Bu da beraberinde güvenlik anlayışının ve çalışmalarının etkilenmesine neden olmuştur. Böylelikle güvenlik konularında klasik askeri güce sahip anlayış önem kaybederken, Soğuk Savaş sonrası dönemde dönüşüm yaşanarak güvenlik konularına bireyin güvenliği, hızlı nüfus artışı, çevrenin güvenliği, göç, enerji güvenliği gibi çok sayıda konu dahil olmuştur (Bayır, 2013:173-174; Bakan ve Şahin, 2018:145).

Güvenliği tehdit eden konuların değişim göstermesine paralel olarak çatışma türlerinde de nitelik bazında değişiklikler görülmüştür. Artık dinsel çatışmalar, etnik çatışmalar, iç savaşlar ve milliyetçi hareketler daha çok görülmeye başlamıştır (Bayır, 2013:175). Sonraki süreçte ise ABD 11 Eylül 2001 tarihinde yaşanan terör saldırıları ile uluslararası sistemde ve aynı zamanda güvenlik alanında da eylemsel ve söylemsel farklılıklarını beraberinde getirmiştir (Davutoğlu, 2020, s.98-99). Bu minvalde, Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası terörizm, medeniyetler çatışması, radikal İslam, başarısız ve haydut devletler gibi bir çok kavram ortaya atılarak yeni güvenlik konseptinin çerçevesi çizilmiştir (Sancak, 2013:129-130).

Türkiye'nin Güvenlik Algısı ve İkili İlişkileri

Türkiye'nin güvenlik politikalarını oluşturmada ve güvenlik algısının şekillenmesinde tarihsel arka plan ve ülkenin jeopolitik konumu oldukça önem arz etmektedir. Özellikle selefi Osmanlı İmparatorluğu'nun son iki yüz yılında yaşadığı bunalımlı süreçler, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında ve sonrasındaki dönemlerde derin bir güvenlik algısı bırakmıştır. Osmanlı'dan kalan mirasla Türkiye, büyük devletler arasında güç dengesi politikası gütmeye, karşısındaki her devlete şüphayla yaklaşma ve komşu ülkelere karşı daima savaşa hazır olmaya odaklı bir stratejiyi de beraberinde getirmiştir (Aydın ve Ereker, 2014, s.130; Drorian, 2005, s.257). Bu durum karşısında Türkiye'nin bölgesel gelişmeler ve bu gelişmelerle tanımlanan iç işleri karşısındaki yaklaşımı güvenlik kaygılarından etkilenmiştir. Dış politika konuları, özellikle toprak bütünlüğü üzerindeki olası etkiler olmak üzere güvenlik etkilerine özellikle atıfta bulunarak tanımlanmıştır (Çakmak, 2016, s.1).

Türkiye bulunduğu jeopolitik konum itibarı ile Avrupa, Kafkasya ve Ortadoğu ile sınırlarının bulunması ve dünya siyasetinin etkinlik sahalarının yanı başında yer alması Türkiye'nin jeopolitik önemini de ziyadesiyle artırmaktadır. Yine aynı zamanda Türkiye'nin bulunduğu coğrafya gereği çevresinde çok farklı sayıda rejimlere sahip komşularının bulunması da onun güvenliğini tehdit edici unsurlar olarak görülmüştür. Bundan dolayı da Türkiye komşularına karşı politikalarını ya da tutumlarını güvensizlik algısını ön plana alarak yürütmüştür (Aydın ve Ereker, 2014, s.132-133).

Türkiye'nin ulusal güvenlik algısının temelini realist yaklaşıma uygun olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin inşası döneminde periferisinde bulunan ülkelere karşı duyduğu güven problemi, dahili ve harici gruplardan gelebilecek her türlü tehlikeyi bertaraf etmek için devletin gücünün artırılması görüşü uzunca süreler hakim olmuştur. Bu minvalde kendi öz benliğini korumak ve tehdit algılarını azaltmaya dönük bir güvenlik anlayışı içerisine girmiştir (Baharçipek ve İnan, 2013, s.114). Demokratik ilkeler yerine güvenliğe yapılan bu vurgunun kökleri, Türkiye'nin tarihsel ve ideolojik arka planına ilişkin koşullara dayandığını göstermektedir (Drorian, 2005, s.270).

Türk dış politikasında çok uzun yıllar boyunca iki parametrenin öne çıktığı görülmüştür. İlki, var olan Sovyet tehdidinden ötürü Batı güvenlik bloğu altında yer almak ve ikincisi ise yine aynı güvenlik bloğu içerisinde

komşusu olan Yunanistan ile süregelen problemlere odaklanmak olmuştur. Dolayısıyla Türkiye, Soğuk Savaş süresi boyunca kendini konumlandırırken sınır güvenliğini öncelikli tutmuş ve tüm stratejisini/politik kararlarını belirlerken dar kapsamlı bir yorumlama ile almıştır (Davutoğlu, 2011, s.72-73). Bu doğrultuda da Türk dış politikası, cumhuriyet rejimin başlangıcından beri geleneksel olarak güvenlik odaklı olmuştur. Türkiye'nin savaşlar arası dönemde sınırlarını yayılcı devletlerden koruma girişimleri, İkinci Dünya Savaşı sırasındaki tarafsızlığı ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) üye olma hevesi bu yönelimi doğrulamaktadır (Çakmak, 2016, s.1-2).

Geleneksel güvenlik tanımlamasında Türkiye'nin tarihi arka plandan etkilendiğini söylemek mümkündür. Cumhuriyet yıllarının ilk yılları da buna dahil olmak üzere Türkiye'nin güvenlik algısı, askeri güce önem veren, sınır güvenliğini en üst seviyede tutan ve potansiyel tehditleri tasfiye etmek adına gücünü elinde tutan bir politikaya sahip olmuştur (Canan-Sokullu, 2013, s.1-2). 1989 yılında Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması Türkiye'nin güvenlik ortamını temelden değiştirmiştir. 1990 yılların başında uluslararası ve bölgesel siyasette yaşanan değişimler, Türkiye'nin tehdit algılamasında, kendisine ve dış ilişkilerine ilişkin algısında önemli bir etki yaratmıştır (Çetinsaya, 2007, s.14). Fakat 2000'li yılların başlarından itibaren Türk dış politikasında hard power'dan soft power'a doğru bir yönelme söz konusu olmuştur. Bu noktada Soğuk Savaşın sona ermesinin ve Türkiye'nin Avrupa Birliği ile entegrasyon sürecinin başlamasının etkili olduğu söylenebilir (Canan-Sokullu, 2013, s.1-2).

Tarihsel Süreçte Güvenlik Bağlamında Türkiye ve İkili İlişkileri

Türkiye'nin güvenlik algılamasında ve politikalarını belirlemesinde yukarıda da bahsedildiği gibi tarihsel arka plan ve jeostratejik konumunu önem arz etmektedir. Bu minvalde değerlendirilecek olunursa, konuyla alakası olması bağlamında Türkiye'nin ABD ve Rusya ile olan ikili ilişkilerini ele almak konunun anlaşılması açısından oldukça değerli olacaktır.

Türkiye-ABD İlişkileri

Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin çok eski zamanlara dayanmadığı, yaklaşık iki asırlık bir geçmişe sahip olduğu bilinmektedir. Türkiye ile ABD arasındaki ikili ilişkileri belirleyici olan Soğuk Savaş dönemi ve sonrasındaki süreç olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan iki büyük güçten biri olan Sovyetler Birliği ile Türkiye'nin çok geniş bir sınırı bulunmaktaydı. Türkiye, Sovyetlerin yayılcı tavırlarından ve komünizm etkisinden çekindiği için Batı Blok'una ve ABD ittifakının içinde olmayı hedeflemekteydi. ABD'nin de Sovyetleri "çevreleme politikası" doğrultusunda Türkiye ve Yunanistan'a mali yardımda bulunmayı "Truman Doktrini" ile planlamaktaydı. Bu doktrinle Türkiye ve Yunanistan'a mali yardım yapılmıştır. 1947 yılında Truman Doktrini ile yapılan yardımın ardından 1948 yılında da Türkiye ve Yunanistan'a Marshall yardımı yapılmıştır (Prager, 2003, s.5).

4 Nisan 1949 kurulan NATO, kuruluş aşamasında 12 üyeden oluşmuştur. Özellikle Sovyet tehdidinden korunmak ve Batı kampında yer almak adına hedef geliştiren Türkiye, NATO'ya dahil olma hususunda oldukça ısrarcı olmuştur. Nitekim 1950 yılında Kore Savaşı'na asker göndererek Batı'nın sempatisini kazanmıştır. Bunun üzerine ABD, Türkiye'nin NATO üyeliği 1951 yılında teklif etti ve Türkiye resmen 18 Şubat 1952 yılında NATO üyeliğine girmiş oldu (Efe, 2019, s.607).

ABD ile Türkiye ilişkilerin ilk kırılma noktası olan Küba Füze Krizi olayı, ABD'nin Sovyetler Birliği ile yumuşama dönemine girmesi neticesinde gerçekleşmiştir. ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki yumuşama dönemi beraberinde tehdit algılamalarında azalmayı getirmiştir. Bundan dolayı da ABD, Türkiye'nin bilgisi olmadan Türkiye'yi füze kalkını kapsamının dışında tutmuştur. Bu durumda Türkiye kendisinin Sovyet tehdidine açık hale geldiğini düşünerek hayal kırıklığına uğramıştır (Akbaş, Çelik ve Duman, 2019, s.2238).

Johnson Mektubu ise Türkiye-ABD ilişkilerinde diğer kriz noktalarından biri olmuştur. Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etme niyetini baltalamak için tehditkâr bir dille alınmış mektupta, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etmesi halinde Sovyetler Birliği ile karşı karşıya gelebileceğine, böyle bir durum yaşanırsa da ABD ve

NATO'nun Türkiye'nin yanında duramayacağı ve ABD'nin verdiği silahların müdahalede kullanılmayacağı yer almıştır (Çelik ve Özgöker, 2020, s.63).

1970'li yıllardaki bir diğer kriz ise; Türkiye'nin 1974'te Kıbrıs'a müdahale etmesi ve sonrasında Türkiye'ye uygulanan silah ambargosudur. Üç buçuk yıl uygulanan bu ambargo Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerini iyice gergin bir ortama doğru sürüklemiştir (Öztürk, 2011, s.13). 1980'li yıllara gelindiğinde ise, Türk-Amerikan ilişkilerinde Kıbrıs sorununun etkisi azaldığı ve ilişkilerde ilerleme sağlandığı görülmektedir. Çünkü ABD, Türkiye gibi bir müttefiki kaybetmek istemiyordu. Bu yüzden Türkiye'nin endişelerini yatıştırmak için 1980 yılında "Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması" imzalanmıştır. Bu antlaşma beş yıl geçerli olmakla birlikte, antlaşmaya göre; ABD, Türk ordusunun modernizasyonunu sağlamayı, askeri ve ekonomik yardımlarını sürdürmeyi teyit etmiştir (İsyar, 2005, s.29).

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından uluslararası sistemde meydana gelen değişimler Türkiye açısından fırsatlara sebebiyet vermiştir. Bu fırsatlar ise Türkiye-ABD ilişkilerine yansımış ve iki ülke birbirlerine karşı oluşturdukları politikaları bağdaştırarak, stratejik ortaklıklarını geliştirmişlerdir. 7 Kasım 2000 tarihinde ABD Başkanlığına seçilen George W. Bush, 11 Eylül 2001 tarihinde meydana gelen terörist saldırı üzerine "uluslararası terörizm ile mücadele" kararı almıştır. Bu saldırı Türkiye-ABD ilişkileri açısından da "dönüm noktası" olarak görülmüştür. ABD bu dönemde Türkiye'nin jeopolitik önemini tekrar sorgulamaya başlamıştır. Türkiye ise geçmişte olduğu gibi bu dönemde de ABD'nin istek ve politikalarına uygun bir biçimde hareket ettiği görülmektedir. Nitekim Türkiye 21 Eylül 2001 tarihinde ABD'nin isteği üzerine hava sahasını açarak, ABD'nin Afganistan müdahalesine destek verdiği bilinmektedir (Atmaca, 2011, s.175-176).

Bununla birlikte, ABD'nin Irak'a 2003 yılındaki müdahalesi ikili ilişkiler üzerinde yıkıcı bir etki yapmıştır. Savaşın bir sonucu olarak, Türk-Amerikan ittifakı 2011 yılına kadar tam olarak iyileşemediği sorunlu bir ilişkiye dönüşmüştür. Ankara ile Washington arasındaki artan kopukluk, ittifakın Irak'ın getirdiği krizden sağ çıkıp çıkmayacağına dair soruları gündeme getirmiştir. Bu spekülasyonlar, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi'nde İran'a yönelik yeni yaptırımlara karşı çıkması ve İsrail'in deniz ablukasına karşı olan aktivistleri taşıyan bir Türk filosuna İsrail'in düzenlediği baskın sonrasında İsrail-Türkiye ilişkilerindeki bozulmanın ardından yeni boyutlara ulaşmıştır. Bu durum Türkiye'nin ABD'den ve Batılı değerlerden uzaklaştığı yönündeki eleştirileri de beraberinde getirmiştir. ABD'de yeni Başkan Obama dönemine kadar yaşanan iç karartıcı dönem kısmen de olsa iyileşme göstermiştir (Sayarı, 2013, s.130-131).

2010'lu yıllara gelindiğinde Türkiye ile ABD arasındaki ikili ilişkilerde gerilim dönemleri yavaş yavaş gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Ortadoğu'daki halk hareketlerinin başlamasının ardından ABD, Türkiye'yi "model ortaklık" bağlamında görmeye ve politikalarını bu yönde geliştirmeye çalışmıştır. İkili ilişkilerin asıl gerilimlerin başladığı Gezi Eylemlerinin başladığı 2013 yılı olmuştur. Türk hükümeti eylemlerden sorumlu olarak ABD'yi gösterirken, Batı'ya karşı tepkilerde keskin bir görüş hakim olmuştur. 2015 yılında Yekineyên Parastina Gel (YPG) konusundaki anlaşmazlıklar ve sonrasında 15 Temmuz 2016 Türkiye'deki darbe girişimi ilişkileri ön görülemez bir hale getirmiştir. Özellikle darbe girişiminin arkasında bulunan isim olan Fetullah Gülen'in ABD'de bulunması ve Gülen'in iadesine ABD'nin yanaşmaması ilişkileri zedelemeye devam etmiştir. 2017 yılında ABD vatandaşı olan Pastör Andrew Brunson'un darbe girişimine destek sağlayıp, casusluk faaliyeti yürüttüğü gerekçesiyle Türkiye tarafından tutuklanması ABD ile yeni bir diplomatik krizi beraberinde getirmiştir. 2018 yılının Ekim ayında Brunson serbest bırakılana kadar devam eden krizde, Türk ekonomisi ABD Başkanı Donald Trump'ın hamlelerinden ötürü büyük bir türbülansa uğramıştır (BBC News, 2019). Son dönemde yaşanan gerilimli ilişkilere bir yenisi de Türkiye'nin 2017'de Rusya ile anlaşma sağlanan S-400 konusunda yaşanmış ve etkisi halen devam etmektedir.

Türkiye-Rusya İlişkileri

Beş asırlık geçmişe sahip olan Türk-Rus ilişkisi, bu süreç zarfında inişli çıkışlı bir ilişki grafiği sergilemiştir. Osmanlı döneminde yaşananlar, Soğuk Savaş süreci ve çift kutuplu sistemde Türkiye-Rusya ilişkileri, yaşanan krizler ve tehdit algılamaları ikili ilişkilerin boyutunun belirlenmesinde etkin rol oynamıştır (Özdal, Özertem, Has ve Demirtepe, 2013, s.19).

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sonuçlanan sürecin ardından Türkiye, Ruslara karşı olan dış politikasında değişim içerisine girmiş ve geleneksel "düşman" algısına son vererek, yerine daha itidalli ve işbirliği arayışı politika tercih etmeye başlamıştır (Alnuaimy ve Arafat, 2011, s.105).

1990'lı yıllarda Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkileri iki kısımda değerlendirilecek olunursa "rekabet" ve "işbirliği" şeklinde ele almak mümkündür. 1990'ların başındaki çekişme ve rekabet siyaseti 1990'lı yılların sonuna doğru yerini ticari ve iktisadi ilişkilere bırakmıştır. Ayrıca yine bu süreçte Sovyetlerin dağılmasının ardından Orta Asya coğrafyasında ortaya çıkan Türki devletler de iki ülke arasında çıkar çatışmasını doğurmuştur (Yeltin ve Işık, 2017, s.41).

2000'li yıllara gelindiğinde Türkiye ile Rusya arasındaki ikili ilişkileri etkileyen/dönüştüren bazı gelişmeler meydana gelmiştir. Bu yıllarda her iki ülke de politik, iktisadi ve askeri ilişkilerini iyileştirmek ve aralarındaki güvenin yeniden inşa edilebilmesi için hareket geçmişlerdir. Buradaki en önemli itici güç ise hem Türkiye'de hem de Rusya'da gerçekleşen iktidar değişimleri olmuştur (Yılmaz ve Yakşi, 2017, s.35). Ayrıca iki ülkenin yaşadığı bu politik ve söylemsel değişimlerin ardında yatan bir diğer neden de iç unsurlar ve uluslararası sistemde meydana gelen gelişmeler olmuştur. Bazı uzmanlar Türkiye'nin Rusya ile yakınlaşmasını, uluslararası sistemde "Batı'dan yabancılaşan" iki ülkenin birbirini çekim gücü olarak görmesi olarak değerlendirmiştir (Çelikpala, 2015, s.129).

2010'lu yıllara gelindiğinde Türkiye-Rusya ilişkilerinde yeni bir döneme girildiği söylenebilir. Özellikle 2011'de Ortadoğu coğrafyasında patlak veren halk ayaklanmalarının Suriye'ye sıçraması ve bu sürecin bir krize evrilmesi Türkiye ile Rusya'nın çıkarlarının çatıştığı bir noktaya gelmiştir. Yine 2014 yılındaki Ukrayna krizi de ikili ilişkileri etkileyen bir diğer nokta olmuştur (Tarcan, Akgüller ve Işık, 2018, s.264-265). 24 Kasım 2015 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri, Türk hava sahasını ihlal ettiği gerekçesiyle bir Rus savaş uçağını düşürmüştü ve bu durum Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin kopma noktası olarak değerlendirilmiştir (Aydıntaşbaş, 2016, s.2). Bu olayın ardından yedi ay geçtikten sonra 2016 yılının Haziran ayında Erdoğan'ın, Putin'e gönderdiği mektupta "düşürülen Rus uçağı nedeniyle öldürülen pilotun ailesinden özür dilediği ve Rusya-Türkiye ilişkilerinin düzelmesi için elinden geleni yapacağı" belirtilmiştir (Balta, 2017). Böylelikle de ikili ilişkiler tekrar normale dönmeye başlamış ve Türkiye'de 15 Temmuz 2016'da meydana gelen darbe girişiminde Rus hükümeti, Türk hükümetinin yanında olduğunu belirterek ikili ilişkilerin hızla ivme kazanmasını sağlamıştır (Erşen, 2016, s.163).

İkili ilişkilerde son dönemde yakalanan bu ivme, Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyine gerçekleştirdiği operasyonlarda Rusya'nın desteğine ve sonrasındaki süreçlerde S-400 Hava Savunma Sistemleri Anlaşması'na kadar varan bir sürecin doğmasına vesile olmuştur.

S-400 Hava Savunma Sistemleri ve Türkiye'nin Güvenlik Algısı

Türkiye'nin bulunduğu coğrafi konum ve komşu ülkelerde yaşanan sıkıntılar göz önüne alındığında Türkiye'nin askeri alanda kendine daha da güvenen ve iddialı hale gelmesi için hayati stratejik çıkar olduğu açıktır (Stefanovic, 2019, s.4). Bölgesinde artan tehditlerin yarattığı durum Türkiye'nin yüksek irtifa özellikli hava savunma sistemlerini tedarik etme hususunda ihtiyaç doğurmuştur (Trend Analizi, 2020, s.9).

Ayrıca Erdoğan'ın 15 Temmuz 2016'da Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ)'nün başarısız darbe girişiminden bu yana Batı ile ilgili artan şüpheleri, onu uluslararası siyasette alternatifler bulmaya yöneltmiştir. Bu nedenden dolayı da Rusya'nın S-400 hava savunma sistemini satın alma çabalarına ağırlık veren Türkiye'nin Batı'ya tepkisinin bir parçası olarak görülebilir. Öte yandan Erdoğan, Türkiye'nin kesinlikle uzun menzilli bir hava savunmasına ihtiyaç duyduğunu ve bunu birkaç kez batılı müttefiklere açıkladığını ve ayrıca Patriot sistemi füzeleri satın almak için ABD'ye başvurduğunu iddia etmiştir. Ancak Türkiye hiçbir zaman olumlu yanıt alamadığını da belirtmiştir (Çalış, 2021, s.195). Bu da beraberinde S-400 alımının gerçekleşmesini sağlarken hem siyasi hem de askeri bağlamda bir takım önemli mesajları da barındırmaktadır. Politik açıdan bakıldığında, Türkiye'nin NATO dışı bir savunma sistemi seçeneğine yönelmesinin perde arkasında Batılı müttefiklerinin Türkiye'ye yönelik isteksizliklerinin tepkimesi olmuştur. Askeri anlamda ise Türkiye'nin hava savunma sistemine ciddi manada ihtiyaç duyulmasının yattığı söylenebilir (Kasapoğlu, 2017, s.3). Dahası, Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava savunma sistemini envanterine dahil etme isteği, NATO'dan müstakil bir hareket alanı oluşturarak güvenlik tehdidini giderebileceğini göstermiştir (Özalp, 2018, s.419).

Stefanovic'e (2019, s.4) göre S-400 meselesiyle ilgili olarak Türkiye, müttefiklerin geçici teminatlarına çok fazla bağlı kalmadan, bölgesini havadan gelebilecek potansiyel saldırılardan güvenilir bir şekilde koruyabilmeyi amaçlamaktadır. Dahası Türkiye, görünüşte Rusya, ABD, AB veya Çin olmak üzere iki taraf arasında seçim yapmak istemediğini, sadece kendi çıkarlarına göre esnek bir şekilde hareket etmeye çalıştığı görülmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin 15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe girişimine maruz kalması, darbe girişimine dahil olan askerlere NATO tarafından destek sağlandığı iddiası, bölge ülkelerdeki tehditlerin çoğalması, ABD'nin Suriye'de konuşlanan PKK/YPG/PYD'yi el altından desteklemesi ve Türkiye'nin Rusya'ya yaklaşması S-400 Anlaşmasına giden sürecin kapılarını aralamıştır (Yiğittepe, 2018, s.281).

S-400 Anlaşması ve Sonrasındaki Gelişmeler

Türkiye'nin son yıllarda ulusal hava savunma sistemini oluşturmak adına bir takım girişimler içerisinde yer almıştır. Özellikle son dönemde yaşadığı sorunlar Türkiye'nin bu konudaki girişimlerini hızlandırmıştır.

Alabarda'ya (2019) göre Türkiye'nin etkin bir hava savunma sistemine sahip olması ve bunun Anadolu coğrafyasına yerleştirilmesi oldukça önemli stratejik bir adımdır. Bu doğrultuda Türkiye, daha öncelerinde ABD'den Patriot füzelerini envanterine katmaya çalışmış fakat ABD Senatosu'nun karşı çıkması neticesinde olumlu sonuçlanamamıştır. Daha sonrasında Fransa ve İtalya ortaklığı ile hava savunma sistemini edinmeye çalışan Türkiye, buradan da bir sonuç çıkmayınca yönünü Çin'e doğru çevirmiştir (Yiğittepe, 2018, s.284). Nitekim Türkiye'nin kendi hava savunma sistemi için 2013 yılında açtığı ihaleyi Çinli CPMIEC firması kazanmıştır. Hem teknoloji transferi konusunda sağlanacak olan destek hem de maliyet açısından tercih edilen firma, başta ABD olmak üzere NATO'daki müttefiklerinden gelen tepkiler ve politik baskılar akabinde ihale 2015 yılında iptal edilmiştir (Molla, 2019, s.332). Hava savunma sistemlerini bünyesine katma hususunda oldukça kararlı olan Türkiye bunun üzerine, Rusya'dan S-400 hava savunma sistemleri için bir teklif sunmasını istemiştir. Şubat 2017'de ise Milli Savunma Bakanı Fikri Işık, S-400 hava savunma sistemlerini satın almakta kararlı olduklarını ifade etmiştir (Egeli, 2018, s.13). Nitekim Türkiye, 11 Nisan 2017'de yapılan protokoller neticesinde iki buçuk milyar dolar kadar olan S-400 hava savunma sistemlerini Rusya'dan temin edileceğini açıklamıştır. Bunu da ABD yönetiminin Türkiye'ye Patriot füzelerini satma konusundaki engellemeleri yer almıştır (BBC News, 2019).

S-400 hava savunma sistemleri konusunda yapılan Rusya ile yapılan anlaşma, Türkiye'nin Rusya ve ABD ile ikili ilişkilerinde önemli bir mihenk taşı olmuştur. Tam da bu noktada yapılan anlaşma sonrasında ilişkilerin seyrini ele almakta fayda olacaktır.

S-400 Anlaşması Sonrası Türkiye-Rusya İlişkilerindeki Gelişmeler

Türkiye ile Rusya arasında son dönemlerde zaman zaman krizlere sebep olsa da özellikle 2000'li yıllarda meydana gelen iktidar değişimleri, Türk-Rus ilişkisinin iyi bir ivme yakalamasını sağlamıştır. Yakın zamanda da Türkiye'nin hava savunma sistemi ihtiyacı doğması ve bunu müttefiklerinden temin edememesi sonucu Rusya'ya yönelmesi ikili ilişkilerin gelişmesi adına önemli bir atılım/fırsat olmuştur.

Türkiye'nin bölgesinde yaşanan gelişmelere karşı kendi güvenliğini ön planda tutmak için uzun süredir planladığı hava savunma sistemlerine sahip olmak için önce Çin, ABD ve NATO müttefikleriyle görüşmüş, netice alınamayınca da Rusya'nın S-400 hava savunma sistemlerine yönelmiştir. Sonuç itibarıyla Türkiye ile Rusya arasında gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde 29 Aralık 2017 tarihinde iki adet S-400 hava savunma sistemi ve dört takım batarya Rusya'dan alınması karara bağlanmış ve bu sistemlerin ilerleyen seneler içerisinde Türkiye'de fonksiyonel hale getirileceği ifade edilmiştir (Molla, 2019, s.332). Böylelikle Türkiye, Rus hava savunma sistemini envanterine dahil eden ilk NATO üyesi ülke olmuştur (Taşcı, 2019, s.107).

Aralık 2017'de S-400 hava savunma sistemleri için yapılan anlaşma sonrasında Türkiye ile Rusya arasındaki askeri işbirliği için bir dönüm noktası olarak nitelendirilebilir. Çünkü Türkiye'nin S-400'leri almasının ardından sistemin entegre edilmesi hususunda Rusya ile işbirliği gerekecektir. Bu sistemin de Rusya hava

savunma sistemine entegre edilmesi Türkiye ile NATO arasında ciddi bir güvenlik açığı doğuracağı tahmin edilmektedir (Balta, 2019, s.4).

Başta ABD olmak üzere NATO üyesi devletler Türkiye ile Rusya arasındaki S-400 hava savunma sistemleri anlaşmasının yapılmasına tepki göstermiştir. Fakat tüm bu yaptırım tehditleri ve tepkilere rağmen imzalanan anlaşma ile Türkiye Rusya'dan S-400'lerin ilk sevkiyatını 2019 yılının Temmuz ayında gerçekleştirmiştir (Tekin, 2019, s.107).

Caşın'a (2019) göre ise, Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava savunma sistemlerini almasına neden olan itici rolün ABD'nin Patriot füzelerini vermemesi olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Caşın, Türkiye'nin Rusya'dan S-400'leri almasının ve ABD'nin bu bağlamda Türkiye'ye F-35 kapsamında yaptırım uygulamasının iki ülkenin askeri işbirliğine gitmesine neden olabilecektir. Nitekim Türkiye'nin F-35'lerin yerine Rusya'nın Su-35 ve Su-57 uçaklarına yönelmesi Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin yeni bir sürece doğru evirildiği söylenebilir. Dahası ikili ilişkilerdeki bu ivme, enerjiden kültüre, askeri alandan teknolojiye kadar birçok noktada gelişim göstermesine vesile olacaktır (Çelik, 2019). Nitekim bu noktada Kibraoğlu'na (2019) göre hem Türkiye'nin hem de Rusya'nın ikili ilişkilerde ve bölgesel gelişmelerde birbirlerine ihtiyacı bulunmaktadır. Dolayısıyla bu durum da ilişkilerin iyiye doğru ivme kazanmasına vesile olacaktır (Kavkaza, 2019).

Görüldüğü gibi Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava savunma sistemleri anlaşmasını yapmasının ardından ikili ilişkiler ağırlıklı olarak askeri alanda gelişim göstermeye başlamıştır. Fakat bu durum uzmanlara göre, diğer alanlara da yansiyacak bir hal alacaktır.

Türkiye-ABD İlişkileri ve CAATSA Yaptırımları

Türkiye'nin S-400 hava savunma sistemleri konusunda Rusya ile anlaşma sağlaması başta ABD olmak üzere NATO üyesi ülkeler tarafından da tepkiyle karşılanmıştır. Dahası ABD, Türkiye'nin de içinde yer aldığı F-35 savaş uçağı projesini askiya alabilme ihtimalini hatırlatarak tehditte bulunmuştur (Yiğittepe, 2018, s.284).

Türkiye'nin S-400 alımını gerçekleştirmede kararlı olması halinde ABD, tutumunu sertleştireceğini ve Türkiye'ye F-35 savaş uçağı satışının durdurulabilme ihtimalinin de içinde bulunduğu bir takım yaptırım yollarına gidebileceği açıkça ifade edilmiştir (Molla, 2019, s.332).

NATO cephesinde ise Genel Sekreter Jens Stoltenberg, Türkiye'nin Rusya'dan S-400 alımı planı/anlaşması konusunda yaptığı açıklamada, özellikle güvenlik açığı doğma ihtimaline vurgu yaparak, S-400 hava savunma sistemleri ile NATO'nun sistemlerinin birbirlerine entegre bir biçimde çalışmama durumuna dikkat çekmiştir (Yiğittepe, 2018, s.285).

ABD S-400 hava savunma sistemlerinin Türkiye'de konuşlandırılması durumunun F-35 savaş uçaklarının uçuş emniyetini tehlikeye atabileceğini belirterek, eğer alınan karardan Türkiye'nin geri adım atmaması halinde ise 2001 yılından itibaren projede bulunan Türkiye'nin çıkarılabileceğini ve envanterine dahil etmek adına satın almış olduğu dört adet F-35 savaş uçağının da kendisine teslim edilmeyeceğini açıklamıştır (BBC News, 2019).

Türkiye'nin S-400'lerin parçalarını Rusya'dan teslim almaya başlamasının ardından ABD yönetimi, F-35 projesinde yer alan Türkiye'nin katılımını minimize edecek adımlar atmaya başlamıştır. Temmuz 2019'da Beyaz Saray'dan yapılan resmi açıklamada F-35 programından Türkiye'nin çıkarıldığı ve programa katılımının minimize edileceği duyurulmuştur. Türkiye ise yaşanan bu duruma tepki göstererek, Rusya'dan alınan S-400 hava savunma sisteminin hiçbir şekilde Batılı savunma sistemlerine zarar vermeyeceğini belirtmiştir. Hatta Savunma Bakanlığı F-35 programından Türkiye'nin çıkarılmasını "müttefiklik ruhuna aykırı" bir tutum olduğu, programdan çıkarılmanın gerekçesinin meşru olmadığı ve adil olmayan bir karar olduğu şeklinde değerlendirmiştir (Russ, 2020).

Türkiye'nin F-35 programından çıkarılması, öncesinde benzer olayların yaşandığı gibi Türk savunma sanayi Rus pazarına doğru yönünü çevirmeye başlamıştır. Nitekim Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Rusya'da tertip edilen bir havacılık fuarında Rusya'nın geliştirmiş olduğu Su-35 ve Su-57 savaş uçaklarını

incelemiş ve yetkililere Rus savaş uçakları hususunda resmi görüşmelerin başlaması yönünde talimat verdiği bilinmektedir (BBC News, 2019).

CAATSA Yaptırımları ve Türkiye

Açılımı “Countering America's Adversaries Through Sanctions Act” (Amerika'nın Hasımları ile Yaptırımla Mücadele Yasası) olan CAATSA, 2 Ağustos 2017 tarihinde yürürlüğe girmiş olan bir yaptırım programı/yasası olarak bilinmektedir. İlgili yasa çeşitli yaptırım konuları ve unsurlarını bünyesinde barındırmakla birlikte Rusya, İran ve Kuzey Kore'yi hedef almaktadır. Bahsi geçen üç ülke için yasa özel hükümlere yer vermektedir. Bu doğrultuda "Rusya için: CAATSA Bölüm 222-228 ve 231-234. 2. İran için teröre destek ve balistik füze programı ile ilgili olarak CAATSA Bölüm 104-107 3. Kuzey Kore'de kaçakçılığa yönelik olarak CAATSA Bölüm 311-315 ve 321" kısımları düzenlenmiştir. Yasa aynı zamanda ABD yönetimine, yaptırım konusuna muhalefet eden üçüncü ülkelerin de belirlenen müeyyidelerden bazılarının uygulanması yetkisini vermiştir. (Aslan, 2019, s.13-16). CAATSA'nın asıl amaçlarından biri olarak ABD'nin Rusya'ya dönük yaptırımlarının sürmesini sağlamak gösterilmiştir. Nitekim Donald Trump'ın başkan seçilmesinin ardından, Başkan'ın Rusya'ya yönelik yaptırımları Kongre onayı olmadan kaldırmayacağı kanun düzeyinde belirlenmiştir (Yücel, 2020, s.10).

Türkiye gündemin oldukça meşgul eden CAATSA yaptırımlarının çıkış noktası Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava savunma sistemlerin temin etme girişimidir. Nitekim Türkiye'nin Rusya ile savunma konusunda ticaret yapması CAATSA yasaları gereği, Türkiye'yi de taraf olarak değerlendirme hakkı vermiştir.

Kendisine karşı yapılan tüm uyarı ve yaptırım tehditlerine rağmen Türkiye, S-400'ler konusunda oldukça kararlı davranarak Rusya'dan Temmuz 2019 ve Ağustos 2019 aylarında teslimat işlemlerine başlamıştır. Türkiye'nin böylesi bir adım atması ABD'nin 2017'de yürürlüğe koyduğu CAATSA kapsamındaki yaptırımların Türkiye'ye uygulanmasının önü açılmıştır. CAATSA yaptırımları konusunda ABD Başkanı Donald Trump, Amerikan Kongresi'nin tüm baskılarına direnerek yaptırım yasasını uygulamayı tercih etmemiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan ile görüşen Trump, S-400 krizinin asıl sorumlusunun Türkiye'ye Patriot füzelerini satmayan selefti Barack Obama olduğunu iddia etmiştir (BBC News, 2019).

ABD'nin CAATSA kapsamında Rusya'ya yönelik yaptırımlarında Türkiye'ye S-400 hava savunma sistemlerini ihraç eden Rosoboronexport şirketinin de bulunması, Türkiye'yi konuya dahil etmiş ve CAATSA yasası uyarınca Türkiye'ye bir yaptırım uygulanması durumu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Türkiye'ye dönük olarak uygulanacak CAATSA yaptırımları esas itibarıyla ikincil nitelikte olduğu görülmektedir. Bu duruma göre Türkiye'ye uygulanacak yaptırımın sebebi Rusya'nın savunma sektöründen S-400 hava savunma sistemlerinin envanterine katılmasından kaynaklanmaktadır (Yücel, 2020, s.17). Böylece S-400 hava savunma sistemleri konusunda ısrarcı davranan Türkiye, CAATSA yasası gereği yaptırımlar ile karşı karşıya gelmiştir.

Nitekim CAATSA bağlamında, Türkiye'nin Savunma Sanayi Başkanlığı (SSB) ve Savunma Sanayi Bakanı İsmail Demir'in de içlerinde bulunduğu dört kurumun yetkilisine S-400'lerden kaynaklanan yaptırım uygulamasına 7 Nisan 2021 tarihi itibarıyla başlamıştır. ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklamaya göre; Savunma Sanayi Başkanlığı, Savunma Sanayi Başkanı İsmail Demir, Savunma Sanayi Başkan Yardımcısı Faruk Yiğit, Hava Savunma ve Uzay Daire Başkanı Serhat Gençoğlu, Savunma Sanayi Başkanlığı Hava Savunma ve Uzay Daire Başkanlığı Grup Müdürü Mustafa Alper Deniz'e yaptırım uygulanmaya başlamıştır. Bu minvalde Savunma Sanayi Başkanlığı ABD'den ihracat lisansına sahip olamayacak ve ABD ya da ABD'nin bağlantısının bulunduğu herhangi bir finans kuruluşundan kredi de alamayacağı belirtilmiştir. Ayrıca yaptırım listesinde yer alan kişilerin ABD'deki varsa mal varlıkları dondurulması ve ilgili kişilere vize kısıtlamasının getirilmesi kararları alınmıştır (BBC News, 2021).

Sonuç

Tarihsel perspektiften bakıldığında Türkiye'nin Sovyet tehdidini önceleme, coğrafi konumunun verdiği avantajı/dezavantajı kullanması, Türkiye'yi güvenlik sorunlarıyla boğuşmaya doğru itmiştir. Özellikle 1984 yılından beri terör örgütü ile mücadelesini etkin bir şekilde sürdüren Türkiye, Ortadoğu coğrafyasında başlayan halk hareketlerinden de etkilenmiştir. Suriye'de devam eden iç savaş ve merkez hükümetin kontrolünü tam

sağlayamaması sonucunda ortaya çıkan DAES, PYD/YPG terör unsurları ile mücadelesi Türkiye'nin en önemli meselelerinden biri "ulusal güvenlik" konusu olmuştur.

Türkiye'nin terörle mücadelesi devam ederken aynı zamanda Doğu Akdeniz, Kıbrıs ve Ege Sorunu gibi güncel meselelerle uğraş vermesi güvenlik konusuna ağırlık vermesini gerektirmiştir. Özellikle hava sahası güvenliğini önemseyen Türkiye bu konuda, öncelikli olarak müttefiki olan ABD'den destek beklerken, Patriot füzelerinin Türkiye'ye verilmemesi konusu gündeme gelince, Türkiye ihale yoluna giderek Çinli bir firma ile anlaşmıştır. Fakat ABD'den gelen baskılar neticesinde anlaşmaya son vermiş ve İtalya, Fransa gibi diğer NATO müttefiki devletlere yönelmiş ve herhangi bir sonuç alamamıştır. Bunun üzerine Türkiye, Rusya ile S-400 konusunda görüşmelere başlamıştır. Bu olay, başta ABD olmak üzere NATO üyesi ülkeleri de ziyadesiyle rahatsız etmiştir. Türkiye'nin S-400'ler konusundaki kararlı tutumunu gören ABD ve NATO üyesi ülkeler, Türkiye'ye F-35 projesinden çıkarılması gibi bir izin yaptırım uygulamayı tercih etmiştir. Tüm bunlara rağmen Türkiye'nin değişmeyen tutumu F-35 projesinden çıkmasına ve ABD'nin CAATSA yasası kapsamında yaptırım uygulanmasına sebep olmuştur.

2010'lı yılların yarısından itibaren gerilen Türkiye-ABD/NATO ilişkisi, S-400 konusunda da ayyuka çıkmıştır. Türkiye'nin özellikle ulusal güvenliğini ilgilendiren konularda müstakil hareket alanı oluşturabildiği görülmektedir. Aynı zamanda Türkiye'nin Soğuk Savaş dönemindeki katı "Batıcılık" politikasını yumuşattığı ve daha rasyonel ve hareket alanı geniş bir perspektife kavuştuğunu göstermektedir.

Türkiye'nin tüm yaptırımlara rağmen S-400 hava savunma sistemleri konusunda geri adım atmaması ABD ile olan ilişkilerini gererken, Rusya ile olan ilişkilerinin de gelişmesine bir ivme kazandırmıştır. Özellikle Türkiye'nin 15 Temmuz 2016 sürecinde ve sonrasında Rusya'yı yanında bulabilmesi, ABD ve NATO'nun darbe girişimi konusunda net tavır/ tutum sergileyememesi Türkiye'nin NATO üyesi bir ülke olarak hem ABD ile hem de NATO üyesi ülkelerle olan ilişkileri sorgulamasını beraberinde getirmiştir. Bu sebepten dolayı Rusya ile daha yakın ilişkiler kurmaya başlayan Türkiye'nin, S-400 anlaşması ile beraber var olan ilişkilerin hızlı bir şekilde ivme kazanarak devam etmesi beklenmektedir.

Son olarak, Türkiye'nin müttefiki olduğu NATO'dan müstakil hareket ederek Rusya ile askeri iş birliğine gitmesi, NATO'da "transatlantik çatlak" mottosunu tekrar gündeme getirebilir. Ayrıca Türkiye'nin yaptırımları da göze alarak ciddi bir kararlılıkla ulusal güvenliğini öncelikli tutması artık Türkiye'nin beka ya da güvenlik sorunları ile karşı karşıya kaldığında ne denli rasyonel ve müstakil kararlar alabileceğini göstermektedir.

Kaynakça

- Akbaş, Zafer, Çelik, Ahmet Hüsrev ve Duman Melih (2019). "İkinci Yüzyılda İşbirliği ve Çatışma Sarmalında Türk- Amerikan İlişkileri". *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*. Cilt 13. Sayı 19.
- Alabarda, Yusuf (2019). "Türkiye'nin Hava Savunmasında S-400 Sistemlerinin Yeri ve Önemi". *Kriter Dergisi*. Sayı 37. <https://kriterdergi.com/dis-politika/turkiyenin-hava-savunmasinda-s-400-sistemlerinin-yeri-ve-onemi>
- Alnuaimy, Luqman Mahmood and Mohamad Arafat (2011). "The Turkish-Russian Relations in The Era of AKP". *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Vol:13. No:2.
- Aslan, Murat (2019). "ABD'nin Yaptırım Programları Kapsamında CAATSA: Türkiye'nin Durumu". *İRAN İran Araştırmaları Merkezi*. Analiz.
- Atmaca, Ayşe Ömür (2011). "Yeni Dünyada Eski Oyun: Eleştirel Perspektiften Türk-Amerikan İlişkileri". *Ortadoğu Etütleri*. Cilt 3. Sayı 1. s.157-191.

- Aydın, Mustafa, Ereker, Fulya (2014). "Türkiye’de Güvenlik: Algı, Politika, Yapı". *Uluslararası İlişkiler*. Cilt 11. Sayı 43. s. 127-156.
- Aydıntaşbaş, Aslı (2016). "With Friends Like These: Turkey, Russia, And The End of An Unlikely Alliance". *European Council on Foreign Relations*. Policy Brief: 178.
- Baharçipek, Abdülkadir ve C. Emek İnan (2013). "Dış Politika’nın Belirlenmesinde Ulusal Güvenlik Algısının Rolü". *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*. Cilt 4. Sayı 1. s.101-120.
- Bakan, Selahaddin ve Sonay Şahin (2018). "Uluslararası Güvenlik Yaklaşımlarının Tarihsel Dönüşümü ve Yeni Tehditler". *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*. Cilt 4. Sayı 2.
- Balta, Evren (2017). "Çıkar Çelişkileri İçinde Türkiye-Rusya İlişkileri", <https://www.stratejikortak.com/2017/07/turkiye-rusya-iliskileri.html>
- Balta, Evren (2019). "Fırtınalı Diplomasi: Türkiye-Rusya İlişkileri". <http://www.tuses.org.tr/userfiles/files/Turkiye%20ve%20Rusya%20Evren%20Balta%20pdf.pdf>
- Bayır, Erler Özgün (2013). "Soğuk Savaş Sonrasında Güvenliğe Yönelik Teorik Tartışmalar". Hasret Çomak ve Caner Sancaktar (ed.). *Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar*. Beta Yayınları. İstanbul.
- Baylis, John (2008). "The Concept of Security in International Relations". Brauch H.G. vd. (ed.). *Globalization and Environmental Challenges. Hexagon Series on Human and Environmental Security and Peace*. Cilt 3. Berlin.
- Booth, Ken (2012). *Dünya Güvenlik Kuramı*. Çağdaş Üngör (çev.). Küre Yayınları.
- Buzan, Barry (1984). "Peace, Power, and Security: Contending Concepts in the Study of International Relations". *Journal of Peace Research*. Cilt 2. Sayı 2. s.109-125.
- Çakmak, Cenap (2016). "Turkish–Syrian relations in the wake of the Syrian conflict: back to securitization?". *Cambridge Review of International Affairs*. s.1-23.
- Çalış, Şaban (2021). "Ontological Concerns, Historical Realities and Conjunctural Developments: Continuity and Change in Turkey’s Relations with Russia". *Bilig Dergisi*. No:96.
- Çelik, Gökhan (2019). "Türkiye-Rusya ilişkileri S-400’lerin alınmasıyla yeni bir faza geçti". <https://www.dha.com.tr/son-dakika/turkiyerusya-iliskileri-s400lerin-alinmasiyla-yeni-bir-faza-gecti/haber-1692511>
- Çelik, Hüseyin ve Özgöker, Uğur (2020). "Johnson Mektubundan Trump Mektubuna Türkiye-ABD İlişkileri". *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*. Cilt 8. Sayı 1.
- Çelikpala, Mitat (2015). "Rekabet ve İşbirliği İkileminde Yönünü Arayan Türk-Rus İlişkileri". *Bilig Dergisi*. Sayı 72.
- Çetinsaya, Gökhan (2007). "A Tale of Two Centuries: Continuities in Turkish Foreign and Security Policy". *Contentious Issues of Security and the Future of Turkey*. Nurşin Ateşoğlu Güney (ed.). Ashgate E-Book.
- Davutoğlu, Ahmet (2011). *Stratejik Derinlik Türkiye’nin Uluslararası Konumu*. Küre Yayınları. 61. Baskı.

- Davutoğlu, Ahmet (2020). *Sistemik Deprem ve Dünya Düzeni Dışlayıcı Popülizme Karşı Kapsayıcı Demokrasi*. Küre Yayınları. 2. Baskı.
- Dedeoğlu, Beril (2020). *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*. Yeniüzyıl Yayınları. 4. Baskı.
- Drorian, Sevgi (2005). "Turkey: Security, State and Society in Troubled Times". *European Security*. Cilt 14. Sayı 2. s.255-275.
- Efe, İsmail (2019). "NATO'ya Üyelik Sürecinde Türkiye-ABD İlişkileri ve Türk Kamuoyundaki Akisleri". *History Studies*. Cilt 11. Sayı 2.
- Egeli, Sıtkı (2018). "Making Sense of Turkey's Air and Missile Defense Merry-go-round". *All Azimuth*. doi: 10.20991/allazimuth.470640
- Ersoy Öztürk, Tuğçe (2011). Yeni Dönem Türkiye-ABD İlişkileri: Fırsatlar ve Riskler. Rapor No:48. *TASAM Yayınları*.
- Erşen, Emre (2016). "Suriye Sorunu Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkilerinde Normalleşme Süreci". *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. Cilt 3. Sayı 2.
- Evlüce, Oktay (2020). "Change of The Security Perception During the Post-Cold War Era". <https://www.gencdiplomalar.com/defense-and-security/change-of-security-perception-of-the-post-cold-war-era.html>
- Gül, Murat (2016). "Güvenlikteki Kavramsal Değişim ve Türkiye'nin Güvelik Yaklaşımı ve Politikalarına Etkileri". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt 21. Sayı 1.
- Güler, Yavuz (2004). "II. Dünya Harbi Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri (1945-1950)". *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt 5. Sayı 2. s.209-224.
- İşyar, Ömer Göksel (2005). "An Analysis of Turkish-American Relations From 1945-2004: Initiatives and Reactions in Turkish Foreign Policy". *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*. Cilt 4. Sayı 3. s.21-52.
- Kardaş, Tuncay (2020). "Güvenlik". Şaban Kardaş ve Ali Balcı (ed.). *Uluslararası İlişkilere Giriş Tarih, Teori, Kavram ve Konular*. Küre Yayınları. 11. Baskı.
- Kasapoğlu, Can (2017). "Türkiye'nin S-400 İkilemi". *EDAM Dış Politika ve Güvenlik Kağıtları Serisi*. Sayı 5.
- Kavkaza, Vestnik (2019). "Mustafa Kibaroglu: Turkey needs both U.S. and Russia". <https://openaccess.mef.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.11779/1056/Mustafa%20Kibaroglu%20lu%20T%FCrkiye'nin%20ABD%20ve%20Rusya'ya%20%20htiyac%20%20Var%20%20Vestnik%20Kavkaza.pdf;jsessionid=8A585DEC19361E28B4977D2D14F9F197?sequence=2>
- Molla, Alptekin (2019). "Sorgulanan Mütteliklik: S-400 Füze Krizi Çerçevesinde Türk-Amerikan İlişkileri". *II. International Conference on Empirical Economics and Social Sciences (ICEESS' 19)*.
- Özalp, Mustafa (2018). "Fayda ve Zararlar: Çıkmakla Kalmak Arasında Türkiye-NATO İlişkileri". *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt 3. Sayı 2.
- Özdal, Habibe, Özertem, Hasan Selim, Has, Kerim ve Demirtepe, Turgut (2013). "Türkiye-Rusya İlişkileri Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine". *USAK Avrasya Araştırmaları Merkezi*. Rapor No: 13-06.

- Öztürk, Tuğçe Ersoy (2011). Yeni Dönem Türkiye-ABD İlişkileri: Fırsatlar ve Riskler, Rapor No:48. *TASAM Yayınları*.
- Rachel Prager, Rachel (2003). *Turkish-American Relations: Historical Context and Current Issues*. Georgetown University.
- Russ, Olivia (2020). "5 Soru: F-35 Programı ve Türkiye". <https://www.setav.org/5-soru-f-35-programi-ve-turkiye/>
- Sancak, Kadir (2013). "Güvenlik Kavramı Etrafındaki Tartışmalar ve Uluslararası Güvenliğin Dönüşümü". *Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı 6.
- Sayarı, Sabri (2013). "New Directions in Turkey–USA Relations". *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*. Vol: 15. No:2.
- Smith, Michael E. (2020). *Uluslararası Güvenlik*. Ramazan Gözen (çev.). Erhan Büyükkacı (çev. ed.). Felix Kitap.
- Sokullu, Ebru Canan (2013). "Introduction: Debating Security in Turkey: Challenges and Changes in the Twenty-First Century". *Debating Security in Turkey: Challenges and Changes in the Twenty-First Century*. Ebru Canan-Sokullu (ed.). Lexington Books.
- Stefanovic, David (2019). "Turkey's perennial strategic importance and the S-400 Saga". *Austria Institut Für Europa-Und Sicherheitspolitik*. No: 10.
- Tarcan, Burçin Hafize, Akgüller Hilal ve Işık, Kübra (2018). "Ahmet Davutoğlu Dönemi Türk Dış Politikası". *Econder International Academic Journal*. Cilt 2. Sayı 2.
- Taşcı, Tekin Aycan (2019). "Türkiye-Rusya İlişkileri ve Üst Düzey İşbirliği Konseyi (ÜDİK)". *KARE*. Sayı 8.
- Trend Analizi (2020). "Hava ve Füze Savunma Sistemleri". *Thinktech STM Teknolojik Düşünce Merkezi*.
- Williams, Paul D. (2013). "Security Studies an Introduction", *Security Studies an Introduction*. Paul D. Williams (ed.). Routledge. 2. Baskı.
- Yapıcı, Utku (2011). *Sovyet Sonrası Coğrafyada Devletler ve Milliyetçilik*. Tan Yayınları.
- Yeltin, Hüseyin ve Işık, Kübra (2017). "Rekabetten İşbirliğine Giden Süreçte Türkiye-Rusya İlişkilerinde Bir Test: Suriye Krizi". *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*. Cilt 3. Sayı 3. s.39-50.
- Yılmaz, Salih ve Yakşi, Abdullah (2016). "Osmanlı Devleti'nden Günümüze Türk-Rus İlişkileri". *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*. Yıl 6. Sayı 17.
- Yiğittepe, Levent (2018). "NATO ve Rusya Arasında Türkiye'nin Güvenlik Algılaması: S-400 Krizi Örneği". *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. Cilt 16.
- Yücel, Hasan (2020). "Türk-Amerikan İlişkilerinde S-400 Krizi". *SETA Analiz*. Sayı 302.
- BBC News (2019). "Barış Pınarı Harekâtı: Türk-Amerikan ilişkileri son 10 yılda nereden nereye geldi?". <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50086391>
- BBC News (2021). "ABD'nin Türkiye'ye yönelik CAATSA yaptırımları yürürlüğe girdi". <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56644932>